

АВТОР | С. Дем'яненко,
професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри економіки агропромислових формувань ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»

автор | Г. Немченко,
економіст

Цінова інтеграція при торгівлі сільськогосподарською продукцією

Постановка проблеми. Одним з найголовніших завдань ф'ючерсного ціноутворення за сучасного розвитку економічної системи країни є створення умов для інтеграції українських цін на сільськогосподарську продукцію зі світовими. Більшість ринкових механізмів діють саме з цією метою, оскільки дозволяють суб'єктам господарювання легко орієнтуватись та здійснювати планування в умовах світової глобалізації виробництва і торгівлі. Значення цієї категорії полягає у створенні можливостей для експортерів та імпортерів сільськогосподарських товарів вирівнювати внутрішні ціни на регіональних ринках за рахунок створення глобального попиту та пропозиції, які враховували б можливості всієї сукупності ринків, що активно діють незалежно від місця розташування. Саме цими чинниками зумовлена актуальність досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за темою дослідження. Дослідженню питань біржового ринку сільськогосподарської продукції присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні економісти: Ю.П. Воскобойнік, В.А. Галанова, В.О. Гниляк, А.Г. Грязнова, О.І. Р.П. Дегтярьова, Дудяк, О. Елдер, Р. Елліот, Р.В. Корнеева, М.О. Солодкий, О.М. Сохацька, Д. Швагер, О.М. Шпичак, В.М. Яценко та ін. Зазначені автори особливо виділяють проблему ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, що здійснюється під впливом значної кількості чинників зовнішнього і внутрішнього середовища

діяльності аграрних підприємств. Серед основних виділяються чинники ризику і невизначеності ціноутворення, низька еластичність пропозиції аграрної продукції, сезонність виробництва та коливання його обсягів, вплив природно-кліматичних умов та тенденція глобального потепління. Одним з ефективних засобів нівелювання зазначених негативних впливів на ціноутворення в сільському господарстві дослідники називають розвиток ф'ючерсної торгівлі. Розвиток ф'ючерсної торгівлі сільськогосподарською продукцією є особливо актуальним для України, як однієї з провідних аграрних країн світу, а також такої, аграрний потенціал якої нині задіяний лише на 50 %.

Метою статті є аналіз і розробка заходів інтеграції цін на вітчизняну сільськогосподарську продукцію зі світовими цінами з метою створення можливостей для експортерів та імпортерів цієї продукції для вирівнювання внутрішніх цін на регіональних ринках за рахунок створення глобального попиту та пропозиції, які враховували б можливості всієї сукупності ринків, що нині активно діють, незалежно від місця їх розташування.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі функціонування біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні ключовими чинниками, які впливають на участь у світовому інтеграційному процесі, є зміни розташування ринків, законодавчі зміни, які постійно відбуваються як у межах окремої

країни, так і їх групах, а також швидкі зміни в технологіях ведення торгів. Зміни у розташуванні ринків безпосередньо пов'язані з таким фактом, як поширення протягом останніх тридцяти років впливу глобалізації на країни, що розвиваються. Якщо на початковому етапі утворювались поглиблені взаємозв'язки лише серед високорозвинутих країн, то зараз цей процес набув світових масштабів, і жодна країна, на якому б економічному рівні вона не знаходилась, не може уникнути цього впливу.

У міжнародній практиці явище, коли чинники глобалізації сприяють зближенню цін національних та світових ринків, називають **ціновою конвергенцією**. Суть її впливу полягає в тому, що економіка країни загалом і аграрна галузь зокрема починають вимагати прискореної ринкової адаптації сільськогосподарських підприємств, перебуваючи всіх елементів управління з метою підвищення конкурентоспроможності на взаємопов'язаних світовому та національному ринках.

Особливою актуальністю цінова конвергенція набуває у зв'язку з вступом України до СОТ. Але було б помилковим вважати, що до цього аграрний ринок країни не зазнавав відчутного впливу світових цін. Інтеграція України у світову торговельну систему почалася з розвитком експорту і, на думку експертів, наступного десятиріччя стане визначальним чинником формування та діяльності агропродовольчих ринків і сільськогосподарського виробництва. Передусім це

зумовлене значним потенціалом аграрного виробництва, що істотно перевищує внутрішній попит України на продукцію сільського господарства. А отже, залежність галузі від кон'юнктури цін на світових ринках стає визначальним чинником при прогнозуванні показників ефективності та створенні продуктивних балансів. Прогнози внутрішніх цін, розроблені з урахуванням закономірностей і тенденцій розвитку світових агропродовольчих ринків, мають високу вірогідність та істотно залежать від світових обсягів виробництва.

Отже, щоб створити власну якісну систему ціноутворення слід враховувати зростаючу роль експорту та його вплив на розташування ринків або ж так званих «зон впливу на світові ціни». Досвід останніх років показав, що Україна спроможна стати ціноутворюючим регіоном поряд з країнами, розташованими близько до Мексиканської затоки, чи Китаєм. Середньостроковими прогнозами, що розробляються Організацією продовольства і сільського господарства (Food and Agriculture Organization — FAO) при ООН з використанням моделі світового продовольства, що враховує зміни економічної і політичної ситуації в окремих країнах, та довгостроковими прогнозами Інституту досліджень продовольчої і сільськогосподарської політики (Food and Agricultural Policy Research Institute — FAPRI) США вже закріплено місце України серед потенційних лідерів світового експорту зерна. Хоча, на відміну від країн з розвинутою економікою, в Україні через технологічну відсталість галузі ще спостерігаються значні коливання валового виробництва сільськогосподарської продукції залежно від погодних умов¹, що не дозволяє робити достовірні довгострокові прогнози. Для того щоб механізм цінової інтеграції запрацював ефективно, слід виконати низку умов. Зокрема:

- створити прозору систему ф'ючерсних торгів з правом доступу

¹ Варіація урожайності зернових за два десятиріччя 1990–2010 рр. в Україні складала близько 20%, відповідно валові збори зерна відхилялися на ± 5 млн тонн від середнього показника за цей період. Варіація урожайності соняшнику складала 25%, цукрових буряків — 22%.

до інформації всіх зацікавлених суб'єктів як внутрішнього, так і зовнішнього ринків у будь-який час;

- забезпечити ефективне саморегулювання товарних ф'ючерсних ринків за участі держави як окремого учасника ринку, що не порушує «загальних правил гри»;
- ринок повинен бути вільним від будь-яких торговельних зловживань;
- регулювання сільськогосподарського ринку країни має бути гнучким та відповідальним за його стан і розвиток.

Подальша лібералізація торгівлі поступово посилить вплив світової кон'юнктури на аграрні ринки України, зумовить підвищення економічних ризиків у періоди глобальної економічної нестабільності. Негативний вплив світової кон'юнктури здатен інколи істотно зменшити переваги від лібералізації доступу до ринків.

Правила, які керували міжнародною торгівлею, включно з тими, що застосовувались до сільськогосподарських товарів, були істотно переглянуті за останні десятиліття. В Європі та Північній Америці було сформовано великі торгові співтовариства. Угоди між їх учасниками базуються на скороченні сільськогосподарської підтримки та субсидій у їх межах. Наприклад, Північноамериканська вільна торговельна угода вступила в силу 1 січня 1994 р., що викликало зниження тарифів у США, Канаді та Мексиці. Ця угода також усунула нетарифні бар'єри у торгівлі сільськогосподарськими товарами між США та Мексикою. Так само світовий перегляд Спільної угоди по тарифах і торгівлі знизив бар'єри у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією і зменшив субсидії і програми підтримки в багатьох країнах.

Скорочення торговельних бар'єрів зробить простішим використання імпорту та експорту для збалансування змін пропозиції на вітчизняних ринках сільськогосподарської продукції та продовольства, потенційно зменшивши цінову нестабільність, але це також зробить ці ринки чутливішими до загальних цінових коливань на міжнародних ринках сільськогосподарської продукції. Це приводить до того, що використання інструментів для захисту від цінових

ризиків у сільському господарстві збільшується відповідно до змін на ринках.

Саме ці тенденції і слугують поясненням тому, що виробники в країнах, де ринки щільно інтегровані у світову торговельну мережу, все більше використовують стратегії термінових контрактів. Виникають та розвиваються різні форми інструментів для захисту від цінових ризиків у відповідь на зростаючий попит на них. Прикладами таких інструментів є розвиток форвардних контрактів та опціонної торгівлі.

Стрімкий розвиток технологій торгівлі сільськогосподарською продукцією вимагає модернізації правил діяльності торгових платформ і ринкових посередників. Це особливо актуальне питання для вітчизняних компаній, що займаються експортом, оскільки за останній час рівень конкуренції з нерезидентами почав стрімко зростати. Причиною цього є те, що іноземні компанії, які займалися закупівлею сільськогосподарської продукції в Україні, особливо зернових та олійних культур, за тривалий період встигли вивчити вітчизняний ринок і почали налагоджувати власні системи закупівлі продукції у виробників та формувати партії для транспортування через порти.

Більшість українських оптових торговельних компаній займалися лише закупкою та укрупненням партій саме для цих потужних іноземних торговців, не розвиваючи власної зовнішньої торговельної мережі. Внаслідок того, що іноземні компанії самостійно почали виходити на український ринок, вітчизняні експортери не лише втратили клієнтів для збуту продукції, а й отримали сильних конкурентів, що мають прямі виходи на ринки інших країн. Тому виникла ситуація, коли за умов гострої конкурентної боротьби вітчизняні оптові покупці сільськогосподарської продукції можуть вистояти лише за рахунок налагодження власних торговельних каналів на зовнішніх ринках, що забезпечили б прямий вихід на іноземного споживача. Це можливо за наявності власних брокерів, які займалися б укладанням угод на ринках потенційних імпортерів. Оскільки торгівля крупними партіями можлива лише через біржі, які

майже всі є ф'ючерсними, то українські компанії-експортери вимушені вже зараз здійснювати хеджування та торгівлю ф'ючерсними контрактами.

Отож ціноутворення на внутрішньому ринку внаслідок інтеграційних процесів зазнає відчутного впливу багатьох ризиків. На рис. 1 показано види цих ризиків. Так, кредитний ризик — це ризик фінансової нездатності противної сторони контракту виконати частину або ж всі свої зобов'язання щодо підтримання встановленої ціни. У такому разі розрахункова палата зобов'язана встановити штрафну пеню та здійснювати контроль щодо платоспроможності кожного з контрагентів.

Ризик ліквідності виникає в умовах нездатності швидкого здійснення угоди за найвигіднішою ціною. В умовах тісної інтеграції ринків внутрішня ціна може зазнати значних коливань, спричинених зовнішніми факторами, від чого зазнає непередбачуваного впливу можливість швидкого продажу чи купівлі ф'ючерсів або опціонів. Спекулятивний ризик виникає внаслідок зростання потенціалу спекулятивних операцій, коли з'являється більша сфера для зловживань. Причиною цього, як правило, є нерегульований потік продавців ф'ючерсів та опціонів, помилки державного регулювання ринку або недостатньо розвинутої структури саморегулюючої організації, яка керує продажем та купівлею контрактів на ф'ючерсному ринку, недостатня прозорість при оцінці цих контрактів. Нарешті, торгівля сільськогосподарськими опціонами та ф'ючерсами може проводитись у середовищі, де покупці не мають попереднього досвіду або ж не знають, як ці інструменти ефективно використовувати. Усі ці чинники є істотними для сільськогосподарського ринку України, що може викликати значні труднощі в ціноутворенні у разі застосування термінових інструментів.

Операційний ризик пов'язаний зі здатністю здійснювати контроль над проходженням операцій на ринку. Насамперед цей ризик стосується розуміння термінів дії контрактів, можливості контролю їх ринкової ціни, оцінки взаємодії контрактів з іншими

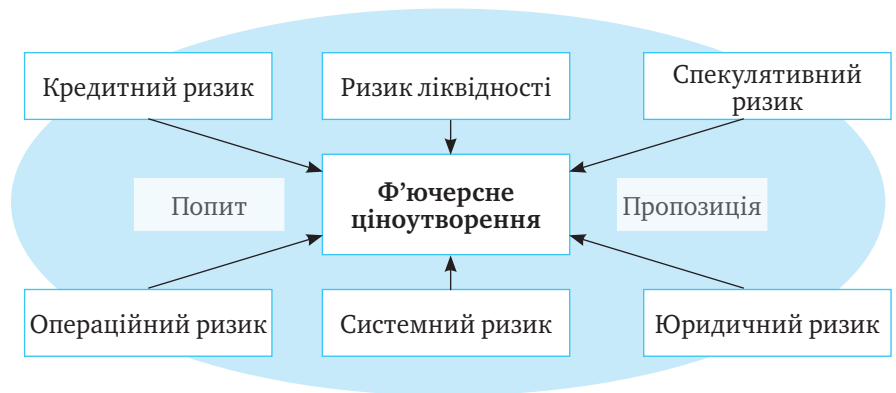

Рис. 1. Види ризиків при ціноутворенні на ф'ючерсному ринку

процесами в будь-який встановлений час та здатністю швидко реагувати на зміни ф'ючерсного ринку. Системний ризик особливо поширений у сільському господарстві країн, ринок яких відносно ізольований і які значно залежать від виробництва сільськогосподарської продукції. В умовах незбалансованості й дефіцитності виробництва, недостатнього розвитку інфраструктури він може призвести до краху на ринку, коли ф'ючерсна торгівля стає недоцільною, а більшість контрагентів зазнають збитків за своїми контрактами, які не можна покрити. При відкритті незбалансованих ринків для іноземних представників прогнозування ціноутворення та поведінка суб'єктів може бути непередбачуваною, особливо в умовах посиленого адміністративного впливу держави.

Юридичний ризик пояснюється тим, що підприємства, які функціонують на ф'ючерсному ринку, повинні чітко дотримуватись юридичних вимог загальної юрисдикції та керуватись установчими документами самої біржі. Якщо таке законодавство та правила торгівлі в країні опрацьовані недостатньо, ринок не буде ефективно функціонувати, зазнаючи різноманітних махінацій, що не даватимуть можливості визначити ринкову ціну термінових контрактів.

На аграрному ринку України всі вищезгадані ризики при ціноутворенні мають відчутний вплив та поширення навіть без застосування термінових інструментів. В Україні спотовий ринок має високу непередбачуваність. За умов поширення інтеграційних процесів цінові коливання зазнаватимуть ще

більшого впливу через посилення ролі зовнішніх чинників, що може призвести до посилення необхідності здійснювати страхування цінових коливань у разі не лише експорту, а й внутрішніх торгових операцій. Тому вже на сучасному етапі доцільно продумати модель функціонування ф'ючерсного ринку, що відповідає б світовим вимогам та враховувала не лише закордонний досвід, а й специфічні особливості вітчизняного аграрного середовища.

Щоб забезпечити ефективне ціноутворення, насамперед слід чітко визначити та регламентувати умови торгівлі. У розвинених країнах вони прописуються у спеціалізованих установчих документах ф'ючерсної біржі та підлягають чіткому контролю з боку наглядових органів. Висока деталізація та намагання передбачити правила поведінки суб'єктів ринку за будь-яких умов та цінових ситуацій, перелік усіх необхідних етапів при виконанні контрактів допомагають кожному учаснику ф'ючерсних торгів відчувати свою захищеність від зловживань та нечесних спекуляцій. Це дозволяє створити прозору систему ціноутворення, що гарантувала б певний рівень прибутковості кожному з суб'єктів ринку. Оскільки в Україні ф'ючерсна торгівля не набула розвитку, то розробити подібні до західних суворо регламентовані та деталізовані правила торгів досить складно, не спираючись на попередній досвід країн, які пройшли в цьому плані еволюційний шлях. Але вже зараз можна чітко визначити основні напрями, на опрацюванні яких слід зосередитись насамперед.

Отже, здійснення ціноутворення на сільськогосподарські ф'ючерси та опціони можливе за опрацювання та забезпечення таких умов торгівлі: повноваження; засади регулювання; визначення контракту (ф'ючерсу, put та call опціонів на ф'ючерси); торгова одиниця; максимальні ціни; оплата премії при торгівлі опціонами; визначення базису; коригування вартості контрактів; закінчення термінових контрактів; місяці торгівлі; години торгівлі; необхідні рівні маржі; обмеження коливання премій опціонів.

Дотримання виконання правил слід покласти на спостережну комісію, яка, використовуючи інформацію про ціноутворення, могла б контролювати поведінку торгівців, позиції яких потенційно впливають на діяльність ринку, та здійснювати достовірні прогнози щодо майбутніх цін. У разі виявлення певних цінових махінацій комісія повинна дослідити та передати до суду виявлені порушення. Підлягати цим правилам повинні всі суб'єкти, зареєстровані комісією, та ті, що беруть участь у торгівлі на внутрішньому ринку ф'ючерсів та опціонів. Комісія повинна мати спроможність застосовувати різні адміністративні санкції проти порушників правил, у тому числі й припинення чи анулювання реєстрації, заборону торгівлі ф'ючерсами й опціонами, штрафи і реституції.

Отже, можна уникнути підвищеної ризиковості при хеджуванні особливо для виробників, які мало обізнані з механізмом торгів та найчастіше потрапляють під дію різноманітних махінацій на ринку. Суворий контроль спостережної комісії забезпечить захист та ефективне ціноутворення, що матиме значні переваги перед звичайним ринком реальних товарів. Це забезпечить довіру до ф'ючерсного ринку, а отже, з'явиться можливість більшого залучення активів, які допомогли б потенційним експортерам виходити на зовнішні ринки захищеними та розвивати зовнішні торговельні мережі. За торгівлі більшістю експортних видів сільськогосподарської продукції такий розвиток можливий лише через інтеграцію місцевої ф'ючерсної біржі з мережею світових ф'ючерсних бірж, які активно діють, зокрема, у США, Європі, країнах Південно-Східної Азії.

Висновки. Для того щоб механізм цінової інтеграції запрацював ефективно, слід виконати ряд умов, зокрема створити прозору систему ф'ючерсних торгів з правом доступу до інформації в будь-який час усіх зацікавлених суб'єктів внутрішнього і зовнішнього ринків. Забезпечити ефективне саморегулювання товарних ф'ючерсних ринків за участі держави як окремого учасника ринку, що не порушує «загальних правил гри». Ринок повинен бути вільним від

будь-яких торговельних зловживань. Залежність українського ринку від світового буде збільшуватись, про що свідчить значна частка експорту в загальній структурі експорту зернових і олійних культур. Зміни світового ринку можуть мати непередбачувані наслідки для сільськогосподарства України. Подальша лібералізація торгівлі поступово посилить вплив світової кон'юнктури на економіку України, зумовить підвищення економічних ризиків у періоди глобальної економічної нестабільності.

Щоб забезпечити ефективне ціноутворення насамперед слід чітко визначити та регламентувати умови торгівлі. У розвинених країнах вони прописуються у спеціалізованих установчих документах ф'ючерсної біржі та підлягають чіткому контролю з боку наглядових органів. З кожним роком вплив міжнародних цін на ціни внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції зростає. Так, якщо порівняти динаміку цін на зернові в Україні зі світовими, то виявиться певна закономірність, коли рівень взаємодії підвищується, незважаючи навіть на відносну закритість українського ринку та високий рівень адміністративного регулювання. Ефективний товарний ф'ючерсний ринок може забезпечити правильні сигнали для спотових ринкових цін та визначатиме можливість отримання прибутку, який може бути гарантованим як частина торговельного процесу.

Список літератури:

1. Дудяк Р.П. Організація біржової діяльності: основи теорії і практикум: навч. посіб. – 2-ге вид., доп. / Дудяк Р.П., Бугіль С.Я. – Львів: Новий світ – 2000 : Магнолія плюс, 2003.
2. Солодкий О.М. Біржовий ринок / М.О. Солодкий. – К. : Аграрна освіта, 2010. – 560 с.
3. Солодкий М.О., Гниляк В.О., Рябченко О.О. Основні тенденції та перспективи розвитку світового біржового товарного ринку // Наук. вісн. Нац. аграр. ун-ту. – 2008. – № 126. – С. 362–266.
4. Сохацька О.М. Біржова справа: підруч. / Сохацька О.М. – Карт-Бланш, Кондор, 2008 – 632 с.
5. Сохацька О.М. Ф'ючерсні ринки: історія, сучасність, перспективи становлення в Україні / Сохацька О.М. – Тернопіль: Карт-бланш, 1999.
6. Рябченко О.О. Проблеми розвитку біржової діяльності в аграрному секторі економіки країни / О.О. Рябченко // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 118–123.
7. Рубан Ю.В., Кузьменко М.С. Торговля ф'ючерсними контрактами на сільськогосподарську продукцію // Наук. вісн. НУБіП України. – 2011. – вип. 168. – Ч. 2. – С. 290–295.
8. Kuhn A., von Cramon-Taubadel S. A market for risk and not for grain: an introduction to futures markets for agricultural products in Ukraine. Ukrainian agriculture – crisis and recovery. – Shaker Verlag, Aachen, 2004. – P. 139–152.

С. Дем'яненко, Г. Немченко

Розглянуто основні передумови для забезпечення цінової інтеграції сільськогосподарської продукції на вітчизняних та світових ринках за умови використання механізмів ф'ючерсної торгівлі. Запропоновано заходи щодо розвитку власної якісної цінової системи в умовах інтеграції України до міжнародних аграрних ринків.

Ключові слова: ф'ючерсний ринок, цінова інтеграція, цінова конвергенція, біржова торгівля.

S. Demyanenko, G. Nemchenko

Annotation. Examined the main conditions for providing of the price integration of agricultural products on domestic and world markets under conditions of futures market. The measures for own quality price system under conditions of integration of Ukraine to the international agricultural markets are proposed.

Key words: futures market, price integration, price convergence, exchange market trading.